

De la primitiva fortalesa medieval a l'actual Castell de Santa Florentina

Mil anys d'història a la Vall de Canet¹

CARLES SÀIZ I XIKUÉS

Universidad Nacional de Educación a Distancia
Centre d'Estudis Lluís Domènech i Montaner

Senyor regidor de Cultura de l'Ajuntament de Canet de Mar, presidents dels centres d'estudis, amics i participants de la trobada, bon dia a tothom. Mireu, la història de la Casa Forta dels Canet és tan antiga com el mateix poble. O potser seria més just dir que la història de Canet és tan antiga com la de la Casa Forta perquè el poble neix al voltant d'aquesta vella construcció. De fet, tant és, perquè són històries paral·leles i per això he volgut subtitular la conferència *Mil anys d'història de Canet de Mar*, perquè el casal i el poble es relacionen al llarg dels segles i, fins i tot, acabem adoptant el nom del llinatge d'aquells soldats que arriben a la vall al segle X o XI. Per situar-nos en aquest context, hauríem de recular mil anys enrere, als segles X i XI, que com tots sabeu apleguen una de les etapes més fonamentals per a la història de Catalunya: la revolució feudal i la naixença de la senyoria jurisdiccional. Les terres que avui formen part de l'Alt Maresme s'administraven militarment i també fiscalment des del Castell de Montpalau. Tenien com a base territorial el terme de l'església respectiva, (*l'appendicium*) i aplegava diferents parròquies. Totes tenien l'agricultura com a activitat econòmica i, amb la revolta feudal del segle XI, els pagesos van passar d'un sistema de llibertat a una opressió molt severa per part del senyor jurisdiccional. Els nous senyors, per fer complir les lleis als pagesos,

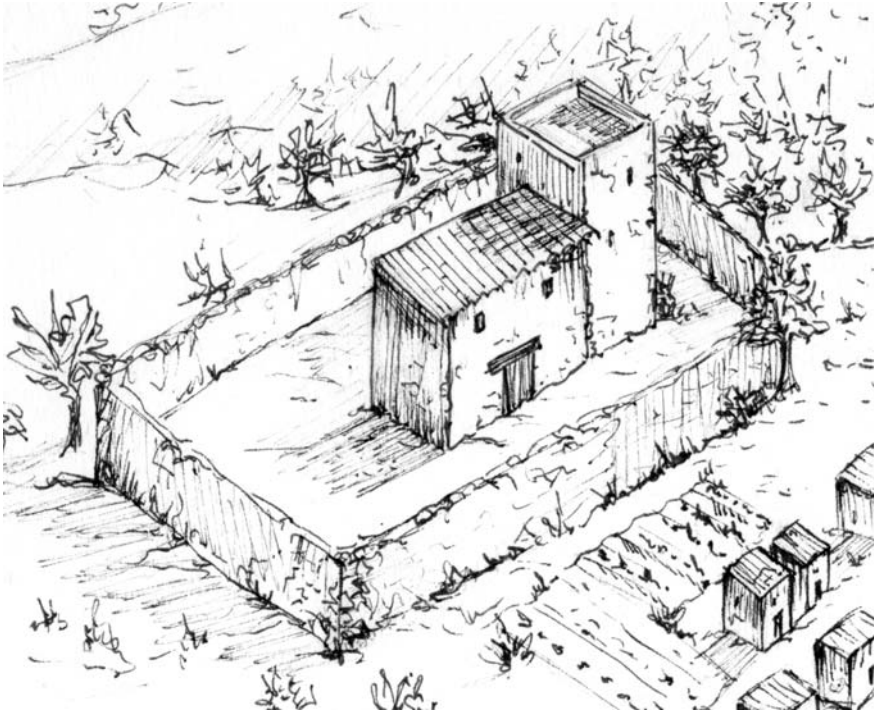
¹ Transcripció de la conferència inaugural de la IX Trobada d'Entitats de Recerca Local i Comarcal del Maresme, impartida l'11 d'abril de 2015

buscaven el suport de gent armada que anaven reclutant d'entre els pagesos benestants dels seus dominis i que convertien en milites, soldats, la base defensiva del nou sistema feudal i, a canvi, rebien propietats en alou, és a dir, disposaven del domini complet, absolut i lliure sobre les terres, tant el domini directe, és a dir, la propietat, com el domini útil, que seria el dret d'ús.

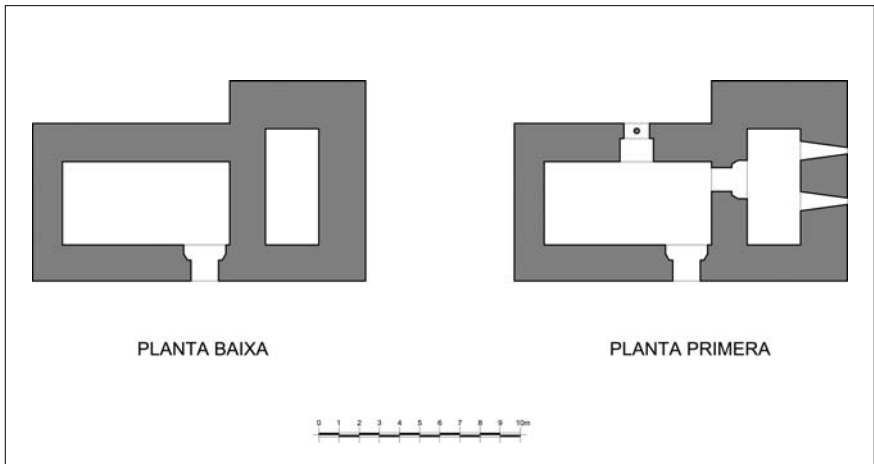
Aquestes primeres construccions aloeres, que trobem a molts llocs, tenen també com a punt de partida el repoblament de Catalunya, que es comença a impulsar després del saqueig d'Al-mansur de Barcelona, l'any 985. Al-Mansur va deixar gran part del territori completament despoblat i els comtes de Barcelona, Ramon Borrell I i Ermessenda de Carcassona van demanar ajuda als nobles catalans de l'altra banda dels Pirineus perquè enviessin gent a repoblar les terres assetjades. I un dels que respongueren a la crida va ser la Casa de Canet, del comtat del Rosselló. Els Canet s'assentaren a casa nostra, de ben segur que responent a les voluntats de la mateixa comtessa Ermessenda de Carcassona, la qual completà la tasca repobladora amb fundacions religioses, monestirs i esglésies. Ermessenda va fer importants donacions al monestir de Sant Pau i també la Casa de Canet va estar molt vinculada a aquest monestir i, fins i tot, sabem que enterraven els seus morts a la cripta de l'església del monestir i feien deixes. El 1157, Arnald de Canet lliura propietats de Barcelona al monestir. El 1160, el mateix cavaller cedeix unes terres que la Casa de Canet havia tingut en domini directe del mateix cenobi. I quan Arnald de Canet fa testament, el 3 de juny de 1168, deixa béns al monestir de Sant Pau. També a finals del segle XIII, Arsenda de Canet deixa 370 sous al cenobi santpolenc i testa que, en morir, les seves despulles han de descansar, com havien anat fent els seus avantpassats, en el monestir de Sant Pau.

El mas-torre de la nissaga dels Canet

I ens preguntarem... qui eren, en definitiva, aquests Canet? Només sabem que venien de la casa dels Canet del Rosselló i que el primer document on trobem un membre d'aquest llinatge a casa nostra –concretament, Guadamir de Canet- és del 16 de juny de 1025 si bé, amb tota probabilitat, els Canet ja vivien aquí molt abans. Els Canet es van assentar a la vall baixa de la parròquia de Sant Iscle, com a milites, com a soldats, en un edifici primitiu d'un cós d'uns 9 metres de façana i 6 de fondària, per tant, d'uns 60 metres de planta, en tres nivells i subsòl que podem identificar com un

Recreació aproximada del mas-torre dels Canet. (Dibuix de Gemma Martí)

Planta del mas-torre dels Canet. (Dibuix de Sergi Alcalde)

Part antiga de Santa Florentina, el que inicialment seria el mas-torre del segle X-XI

model de mas-torre, una nova modalitat de construcció rural que apareix justament a partir dels segles XI i XII a Catalunya.

Podem dir que el mas-torre és una construcció tradicional, un mas típic, però més elevat. El Dr. Manel Riu i Riu, que va ser un dels investigadors que més van estudiar la tipologia medieval dels masos-torre, concretament els del Solsonès, va aconseguir establir una sèrie d'analogies: tots els edificis eren de pedra ben treballada, de planta baixa i dos pisos. La construcció tenia una superfície d'uns 50 metres quadrats, amb la cort a la planta baixa i amb una escala de fusta en un costat per pujar al primer pis, on hi havia la cuina-menjador, amb llar de foc en un racó de la paret.

El model de mas-torre del Dr. Riu coincideix amb el de Canet i hi podem afegir també que tots, com també el casal dels Canet, comptaven amb elements de defensa, com espitlleres i troneres, alguns dels quals encara els podríem veure si accedíssim al parament de l'antic celler de l'actual Castell de Santa Florentina. Desconeixem, però, com era la porta d'entrada del casal de Canet. Normalment eren de dovella, però les ampliacions posteriors van modificar aquesta part de la façana.

De l'any 1217 tenim una referència documental que el mas-torre es va fortificar. Ferrer de Canet, senyor del mas Canet, demana a Guillem Umbert, senyor del Montseny i del Castell de Montpalau, permís per aixecar una força a les terres que tenia a la vall. Podem fer múltiples interpretacions del document, però el que és evident és que Ferrer de Canet va demanar permís per aixecar o bé un espai emmurallat –la força també fa referència a una muralla- o una torre de defensa annexa al cós primitiu. Hem pogut comprovar que la torre s'annexa a l'edifici del mas-torre posteriorment a la construcció del cós inicial i fins i tot s'hi recolza. Per tant, l'antic mas-torre es converteix a partir d'aquell moment en la força de Canet. És l'evolució de l'antic model de mas-torre cap a un edifici més fortificat.

L'ampliació del segle XIV: la Casa Forta de Ferrer de Canet i Vilalba

No és fins al segle XIV que trobem nous canvis al mas-torre dels Canet. En aquell moment, el prestigi de la casa de Canet va creixent de la mà de Ferrer de Canet i això queda ben palès en l'edifici.

Ferrer de Canet i de Vilalba és un militar amb una dilatada carrera diplomàtica. Ferrer de Canet va ser ambaixador d'Alfons el Benigne a la cort pontifícia d'Avinyó (1335). També va intervenir en les negociacions de pau amb Gènova (1336), va col·laborar en la preparació diplomàtica de

l'annexió del Regne de Mallorca (1341) i formà part de la comitiva que acompanyà a Bernat II de Cabrera al setge d'Algesires (1343). De fet, ja el 1338, Bernat de Cabrera, Bernat II, vescomte de Cabrera i senyor de Montpalau, va atorgar al cavaller Ferrer de Canet nombroses concessions pels seus serveis: 4.000 sous i llibertat per escollir la vintena d'actius que li corresponia a la guarnició de la Casa Forta de Canet.

Ferrer de Canet també va ser ambaixador, conseller i porter major del rei Pere IV (1341) i, posteriorment, el va nomenar conseller reial (1347).

Durant l'etapa de Ferrer de Canet, es va promoure l'ampliació de la Casa forta de Canet amb nous còssos adossats, com a mínim, al davant de l'edifici primitiu i al costat esquerra. Ferrer de Canet transformarà el mas-torre en una autèntica fortalesa, amb dues torres de defensa que custodien la nova entrada i les remata amb una barbacana, amb matacans, merlets i espitlleres.

Comptem amb una descripció de l'edifici feta per l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner, de 1888, per tant, d'abans de l'ampliació que ell mateix va projectar per convertir la Casa Forta en castell. Val la pena llegir-la per veure el grau de coneixement que tenia l'arquitecte sobre l'edifici. *La casa torre de Canet estava posada sobre un tossal de terris. Tenia un remat davant de la entrada del que'n queden restes; la porta era la única obertura de la planta baixa y en ella s'hi veuen també trassas de la sua defensa. Se compon la planta baixa de dues dependencias y la torra en l'angle nort-oest, sense cap comunicació en aquesta planta ab aquelles, te nomes uns murs gruixuts, i talussats per dintre y per fora. Sobre aquesta planta s'observen no menys de tres pisos cada un també ab dos cambras. La torra descolla [sobressurt] encara avuy, esmotxada [retallada], per sobre de tot, fins à l'alsada d'una vintena de metros.*

Tota la construcció es de paret de pedra amb pisos de fusta. Les parets de la cambra baixa estan espitlleres en línia sobreposades en tota la altura, hi podrien ben be tirar a l'hora una cinquantena d'homes. Fora la porta no hi ha altra llum que la d'aquestes espitlleres. El mateix sistema de defensa el veurem en recintes de poblacions, per exemple, els murs de Pals à l'Empordà.

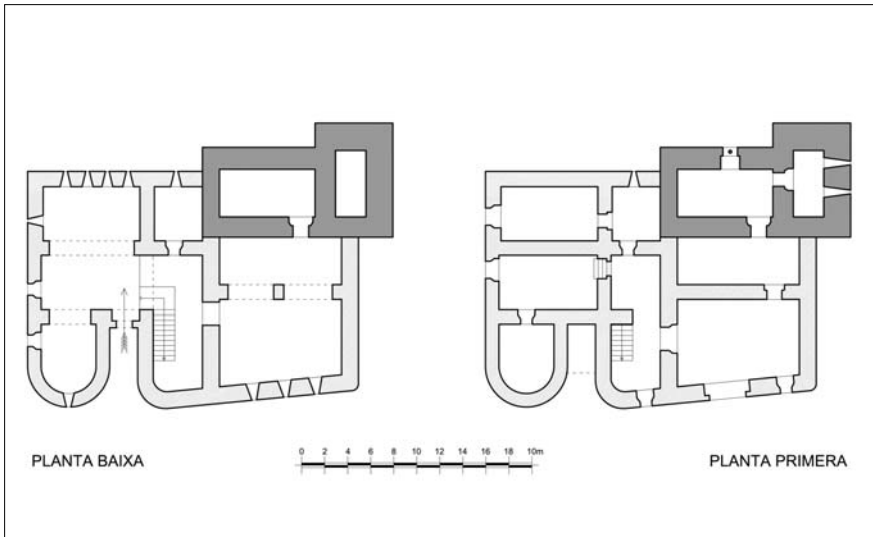
Las ventanas del pis principal, que son las mas baixas, anaban fins à mes de vint metres d'alsada. Las actuals son sobre posadas gòtica. Al segon pis queda encara la finestra geminada, petita, románica primitiva. Las

La Casa de Canet, amb la fortificació de Ferrer de Canet d'inicis de segle XIV. (AMCNM)

Imatge del Castell de Santa Florentina, a principi de segle XX, quan encara no s'havia revestit la part antiga del segle XIV i quedava ben visible, en un segon pla, la construcció original del segle XI. (AMCNM)

Plantes de la Casa Forta amb l'ampliació de Ferrer de Canet. (Sergi Alcalde)

cambras superiors comuniquen amb el buid de la torra per una petita porta, tot just per a dar pas a una persona. No queden senyals d'escales.

Els Peguera: l'extinció del llinatge dels Canet

Podem dir que l'època de Ferrer de Canet és la més daurada del llinatge. El fill de Ferrer, Arnald de Canet, es va casar amb Marquesa de Besora i amb els anys incorporaran el Castell de Besora i la Casa Forta de Montesquiu al patrimoni dels Canet. Ara bé, el fill d'aquests, Gilabert de Canet, enceta el procés de decadència del casal. Serà un camí lent, però concloent. Gilabert de Canet va ser un militar que va defensar Jaume d'Urgell com a pretendent de la corona i, fins i tot, quan el comte català va ser empresonat, va ser un dels conspiradors que, des de París, va treballar per alliberar-lo. Això, evidentment, li passà factura amb l'arribada del monarca Trastámara. De fet, el 1413, el rei Ferran d'Aragó, va condemnar Gilabert a una hipoteca perpètua sobre el casal, la presa del Castell de Besora i el de Montesquiu, que també eren propietat de Gilabert, per ser la seva mare senyora de Besora.

D'altra banda, la filla de Gilabert de Canet, Antònia de Canet, (ca. 1434-1463) es casa amb Guillem de Peguera (ca. 1434) i contràriament al que havien anat fent fins a aquell moment -els Canet feien prevaldre el llinatge de la Casa Forta sobre el del marit- ara ja deixa de ser així. Els succeiran Guillem de Peguera i Canet (ca. 1431/1482 - ?) i Joan de Peguera (ca. 1521 - ?) que deixaran de viure a la Casa Forta i quan les coses van maldades Joan de Peguera ven la Casa Forta a Salvador Spanó.

De la nissaga dels Spanó a la nissaga dels Montaner

Salvador Spanó era fill de Miquel Spanó, que fou director de la casa de la moneda de Barcelona. Salvador Spanó va comprar el castell a Joan de Peguera, el 4 de març de 1521 i tot seguit, el 10 de març, va adquirir a Joan Francesc d'Oms el crèdit hipotecari de 50.000 sous que gravava sobre la propietat. L'any 1528, Salvador Spanó va cedir els seus béns al seu fill, Miquel Spanó, que era un ric comerciant i ciutadà honorat de Barcelona. Miquel Spanó va casar la seva filla Anna Spanó i Ferrer de Busquets amb Felip Dimàs de Montaner i Sabater, també ciutadà honorat de Barcelona, doctor en lleis i professor de la Universitat de Barcelona. El casament d'Anna Spanó amb Felip Dimàs, dona inici a la llarga nissaga Montaner de

Canet, que s'aniran succeint com a propietaris de la vella construcció de la vall de Canet fins a l'any 1840, quan Ramon de Montaner i Esteve va vendre, per problemes econòmics, la Casa Forta a un terratinent i navegant canetenc, Fèlix Carnesoltes. A partir d'aquell moment, la Casa Forta va entrar en una etapa de decadència i degradació absoluta. Víctor Balaguer va escriure l'any 1857 que *«Esta casa aparece flanqueada por una torre junto á la cual hay un paso angosto y semicircular, que es la entrada única del edificio. En este paso debió estar el puente levadizo. Tiene en su piso inferior vastos aposentos subterráneos y en su piso superior anchas y despejadas habitaciones, hoy completamente desmanteladas, pero que guardan restos de su antigua opulencia. En uno de estos salones habitan hoy las lechuzas que entran por una ventana gótica, la mejor conservada del edificio»*.

La recuperació del casal dels Canet i l'ampliació de Lluís Domènech i Montaner

L'any 1882 Ramon de Montaner i Vila, copropietari de la Montaner y Simon Editores, es disposà a recuperar la Casa Forta de Canet; el casal dels seus avantpassats.

Tant bon punt l'adquirí, va demanar al seu nebot, l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner, que sotmetés l'edifici a una restauració integral per convertir-lo, a partir d'aquell moment, en la seva residència d'estiu. Domènech va refer les cobertes, força malmeses pel pas dels anys i, per retornar l'aspecte original de la construcció, va iniciar la rehabilitació dels interiors, arrançant paraments i paviments, obrint nous finestrals, refent les torres de defensa que havien estat escapçades i fins i tot restaurant l'antiga capella de la casa, dedicada a santa Florentina amb una policromia de tons blavosos, terrosos i daurats, d'estil *viollettià* semblant a la decoració de les capelles de Notre Dame.

Però la pretensió de Ramon de Montaner no era únicament recuperar la casa pairal de la seva família sinó que, anys després, el 1896, quan la Montaner y Simon Editores es consolidà com la primera editorial de l'Estat, Montaner va demanar a Lluís Domènech que ampliés la Casa Forta de Canet i refermar així el seu emergent estatus social. Amb aquest encàrrec l'arquitecte no va dubtar a proposar al seu oncle que si volia mantenir la unitat estilística amb l'obra primitiva, només podia fer la recreació d'un edifici neomedieval.

Domènech estava influenciat pel seu mestre, l'arquitecte Elies Rogent, director de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona (1871-1889) i fundador del medievalisme arqueològic a Catalunya. Des de l'Escola, Rogent havia transmès als seus alumnes i companys la passió per l'art medieval i també les teories de restauració de l'arquitecte francès Eugène Viollet-le-Duc. I Domènech estigué plenament captivat per les teories *violletianes*. Havia llegit les *Entretiens sur l'architecture* i a la seva biblioteca personal també hi tenia el *Dictionnaire raisonné de l'architecture*; dues obres cabdals de Viollet-le-Duc, on va desenvolupar la teoria de la «restauració en estil» que deia que restaurar un edifici no és mantenir-lo, arreglar-lo o refer-lo; és restablir-lo en un estat complet que pot no haver existit mai.

L'interès de Domènech pel patrimoni romànic i gòtic el va dotar d'un coneixement vast de l'art medieval català. De fet, durant els anys 70 havia participat en diferents excursions científiques per investigar les formes històriques i establir les tipologies dels edificis medievals del país. Arran d'això, el 1879, Domènech pronuncià una interessant conferència titulada «*Caràcters propis de l'arquitectura catalana á través de diferentas èpocas y estils artístichs*», on va analitzar l'arquitectura civil gòtica. Si prenem exemple d'aquelles paraules, no hi ha cap dubte que, per a la proposta d'ampliació de la Casa Forta de Canet, Domènech va optar per recrear l'estructura d'un palau gòtic català: «*Pati central descobert; dependencias principals alrededor d'una galería de petits archs (tradicció romànica) y en lo primer pis; escala noble en lo pati y descoberta completament; en planta baixa dependencias accessorias y supressió de galerías; grans archs molt rebaixats y de amplíssima llum deixan libérrima circulació. Las habitaciones ó dependencias ab llum exterior.*

Materials: La pedra principalment aparellada en petits sillars ben treballats [...]. Estructura: [...] Los archs d'entrada, de mitx punt, solen ser de larguíssimas dovellas ab petit motlluratje en l'intradós: las acoladas merament decorativas.

Decoració: en lo exterior predomini dels macissos sobre'ls buyts: los panys de paret llisos; lo adorno se concentra sobre'ls portals ó finestras, en los empits, en las balustradas ó en las cornisas; predomini de las líneas rectas horizontals; predomini de la forma quadrada en los cartuchos, fullas, florons, espigas, etc.; motlluratge fi y delicadament estudiat; la ornamentació está treta de la figura humana, de la fauna real y fantástica y de la flora del país [...]. Serveixen ab molta frecuencia de decoració los escuts y objectes heráldichs de recort histórich».

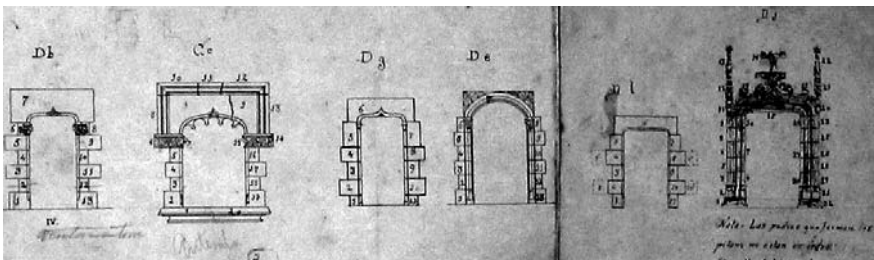
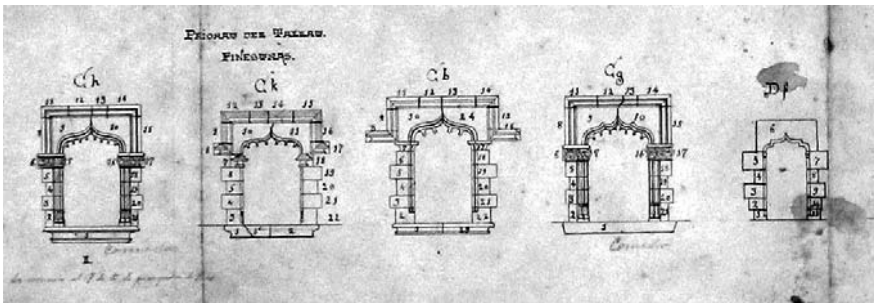
Ramon de Montaner va acceptar la proposta del seu nebot però, per tal que la nova construcció neomedieval fos singular, l'arquitecte va posar-se com a condició bastir-la amb el màxim de peces gòtiques autèntiques. Arran d'això, Domènech va iniciar una recerca intensiva per tot el país a fi de localitzar diferents elements petris originals. Entre 1896 i 1899, va anar comprant per al seu oncle diferents parts d'edificis antics. Per exemple, de Barcelona va adquirir la porta de dovella d'un casal del carrer Ample, una casa del carrer Paradís i, amb l'obertura de la Via Laietana, també va adquirir diferents peces treballades d'edificis afectats. Ramon de Montaner també va comprar finestrals del segle XV a les comarques de Lleida i va fer tractes per adquirir el convent de Bellpuig a Ramon Franquesa i Castells però aquest, en saber que només el volia per desmuntar el claustre i traslladar-lo peça a peça a Canet, se'n va desdir ràpidament de fer la venda.

Les troballes més importants –tant quantitativament com qualitativament– van fer l'any 1896. Arran d'una visita de Domènech al monestir de Poblet, aquest decidí visitar també l'antic cenobi del Tallat. Segons els records de Pere Domènech i Roura, que sempre acompanyava el seu pare, el Tallat era en aquell moment un edifici deshabitat però de *«perfecta y cuidada arquitectura gòtica del siglo XV, con más carácter civil que religioso, compuesto de planta baja, noble y amplio desván, desarrollado alrededor de un gran patio, uno de cuyos lados era claustrado [...]. Era todo de piedra de sillería, (...) y muros lisos casi sin huecos al exterior [...]. Se ingresaba en él por una puerta de medio punto de largas dovelas y por un zaguán interpuesto al patio lateralmente cubierto de bóveda gòtica del siglo XV, de crucería múltiple y con cinco llaves. En el patio de grandes dimensiones se centraba toda la magnificencia del edificio, en ventanas, galería claustral y puertas decoradas, todas notables y alguna única»*.

La meitat del Tallat era propietat de l'intel·lectual reusenc Pau Font de Rubinat, amic íntim de Lluís Domènech, el qual *«se le ocurrió comprar las piedras decoradas de una de las partes, la más copiosa y en la que entraba la galería, para con ellas decorar un edificio que pensava levantar en su mas de Reus.»* Domènech va intervenir, de ben segur, en les operacions de trasllat d'aquestes peces. Si més no, a l'arxiu històric del COAC es conserven unes fotografies on podem veure l'arquitecte en el monestir del Tallat en el moment del desmuntatge de les peces. Tots els elements preuats van ser traslladats al Mas Font de Rubinat de Reus per ser restaurats, però dos anys després, el 1898, Pau Font abandonà la idea d'ampliar la masia i va decidir vendre a Ramon de Montaner el conjunt de finestrals

La galeria del Tallat, abans de desmuntar-se. (CEDIM)

Plànols de Domènec de les portalades i finestres del Tallat. (COAC)

gòtics, diferents portalades del mateix estil i el claustre del monestir, de set arcs apuntats, sostinguts per capitells iconogràfics i columnes de feix. Amb les peces del Tallat, Domènech iniciava, pocs mesos després, les obres de la Casa Forta.

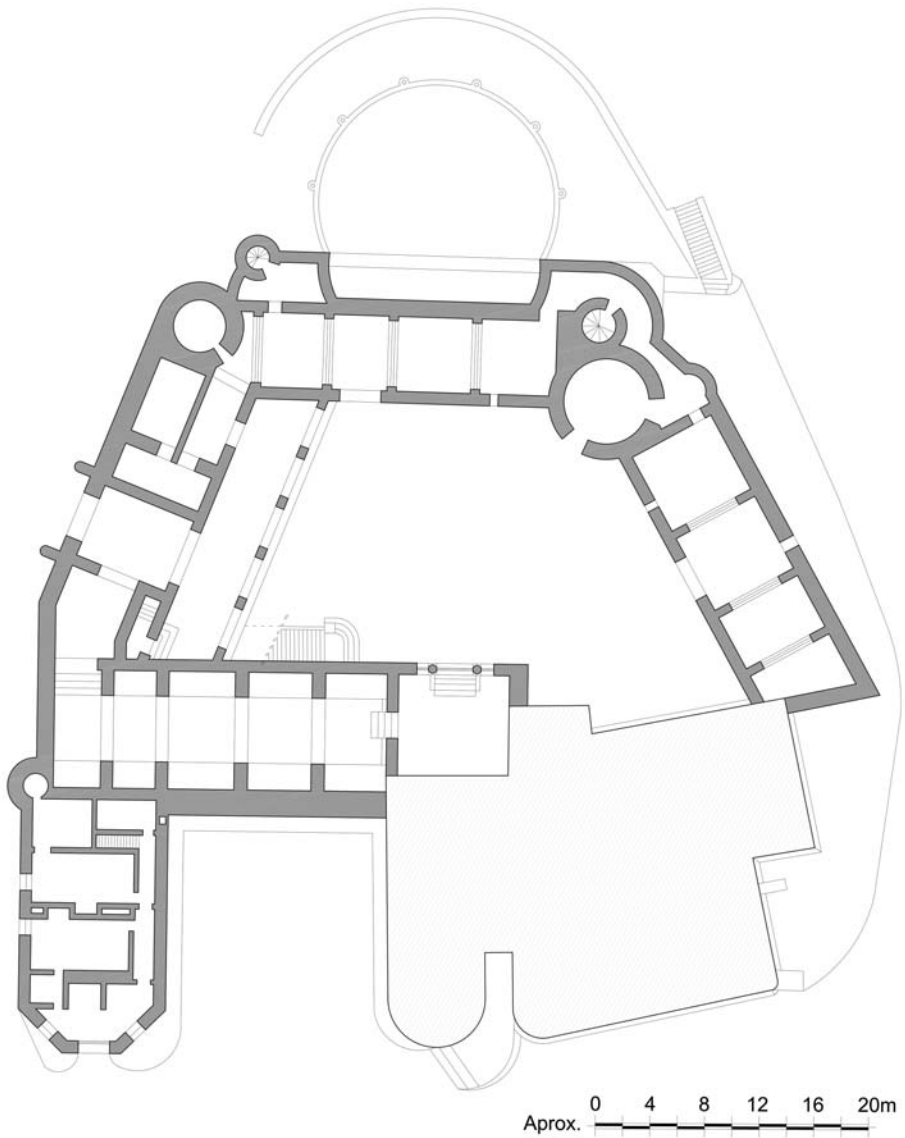
De Casa Forta de Canet a Castell de Santa Florentina

L'ampliació de la Casa Forta de Canet va començar l'any 1899 amb mig centenar d'obriers. Lluís Domènech va projectar un pati descobert a la banda posterior de la construcció antiga, a partir del qual va distribuir les noves estances. La planta baixa es destinà a magatzems i celler, mentre que al primer pis s'hi ubicà l'estança noble, les sales d'estar i els menjadors, el bany principal –de trets completament modernistes- i diferents dormitoris. També va projectar una segona planta a la banda de ponent de l'edifici amb una galeria d'arcs rebaixats, molt semblants a la dels coronaments dels casals gòtics.

Cinc anys després, ja s'havien alçat els murs perimetrals, les cobertes i també s'havien col·locat les finestres gòtiques i el claustre elevat del Tallat. Pere Domènech, llavors estudiant d'arquitectura, recordava que *«a la planta hubimos de darle la forma trapezial que presenta, para poder alojar en el patio la galería, que no alcanzaba su dimensión a una normal, y se pensó en el recurso de la escalera exterior en este patio -que es nueva y no existía en el Tallat- por no poder, dada la exigüidad del solar, emplazar una escalera monumental interior»*.

Domènech va dirigir l'obra d'ampliació fins al més mínim detall i, per fer els treballs escultòrics, va comptar amb l'ajuda d'artistes modernistes com Dídac Massana, Joan Buzzi Gussoni, Antoni Samarra i Carles Flotats, que van contribuir a materialitzar els esbossos de l'arquitecte. Carles Flotats va esculpir la seixantena de gàrgoles repartides per tota la part nova del Castell de Santa Florentina, mentre que Samarra, que treballava en el taller de Dídac Massana, va fer els lleons que franquegen la nova entrada adovellada de l'edifici, el drac de l'escala exterior, així com les 65 mènsules amb motius antropomòrfics i faunístics que sostenen el nou embigat de fusta de la galeria del Tallat. Samarra també va ser l'autor del parament de fusta treballat de la sala contínua de l'estança principal i d'altres peces.

El taller de Massana i Buzzi de Barcelona també va fer els grans arcs de càrrega i els finestrals ogivals -un d'ells de traceria calada- de la sala noble, els arcs escarsers de la lògia del segon pis i l'arc carpanell d'accés a la

Planta baixa de la recreació neogòtica. (Sergi Alcalde)

La Casa Forta, durant l'ampliació per convertir-la en Castell. (Fons Padró Capmany)

La porta d'accés al Castell i el pati d'armes acabat. (CEDIM)

part vella de la Casa Forta. Aquest darrer treball integra, en el seu intradós, tres arquejats ogivals de jaspi amb capitells esculpits per Dídac Massana on representa donzelles, patges i cavallers que veneren santa Florentina durant la festa de les Verges; una antiquíssima tradició local que va recuperar Maria Montaner -mare de Lluís Domènech i Montaner- quan el seu germà Ramon de Montaner va recuperar la Casa Forta l'any 1882.

Deixem que sigui un cronista del moment, Pere Pagès, qui descriguí l'estat de les obres, pràcticament acabades, l'any 1908: *«Per sota una portalada d'amples dovelles, procedenta d'un antich casal barceloní, s'entra al espayós pati, que fa créixer l'interés del visitant. A un angle hi treu el cap una de les torres y demunt d'ella sembla alsarshi atrevidament la del homenatge. Tot resseguint el pati ab la vista, arreu s'hi oviren arqueològichs detalls arquitectònichs, alguns dels quals son ben coneguts dels excursionistes que han fet romiatge patriòtich per la nostra terra, visitant lo que hi resta de les seves belleses monumentals antigues.*

Exquisides finestretes gòtiques; sumptuosos finestrals en ojiva, de calada filigrana, aguantada per esveltes columnetes, capsades per artístichs capitells; fantàstiques gàrgoles; típica capelleta; antiga imatge en pedra, de la Verge; treballada y revinguda reixa que tanca el pas á la capella de Santa Florentina, ampla y magestuosa escalinada ab son típich descavalgador, procedenta d'un antich castell, per la qual escalinada se puja á la gran galería d'arcades ogivals que s'extén per tot un costat del pati y que és, autenticament, tota una ala del claustre del antic cenobi gòtich del Tallat. Pedra per pedra d'aquesta ala de claustre, foren transportades desde les montanyes de la comarca de Les Garrigues fins á la fondalada de la vall de Canet.

A la galería totes les portes están enquadrades per antigües portalades de bell estil gòtich, procedentes d'antichs casals. Per una d'elles s'entra á la gran sala de honor, ahont els senyors Montaner y Campmany hi hán abocat gran riquesa y molt bon gust. Es una evocació mitjvejal artísticament fastuosa. Es espayosa y de justes proporcions. Rich artesonat y esculpturades encavallades aguanten el sostre; magestuosos finestrals gòtichs de primorosos calats, esveltes columnetes y hermoses vidrieres de colors, guaiten al pati; monumental y artística llar de foch ocupa tot un entrepany de paret, y en ella s'hi veuen els calamástechs y demás ferratge que hi havia en la llar del memorable Castell de Casp y, és de suposar que, al entorn d'aquells ferros, s'hi arredosaren el

que després fou Sant Vicens Ferrer y els demás representants dels pobles de la Corona d'Aragó, que firmaren el trascendental compromís que trespalsá tota la nostra terra. En aquesta llar monumental s'hi veu un fris ab figures aguantat per motius de decoració y per curiosíssims capitells».

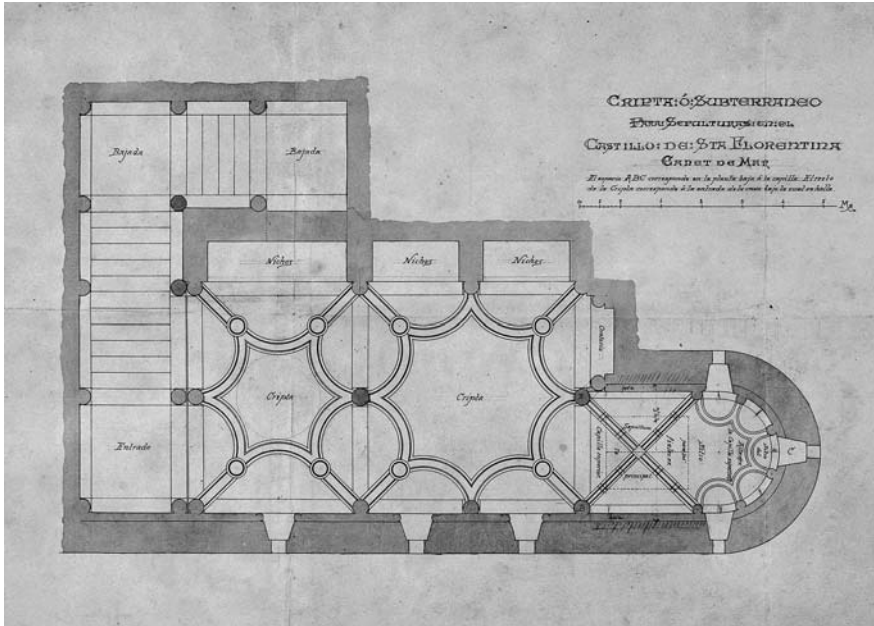
Aquesta llar de foc, que encara presideix la sala noble del castell, conté l'atorgament del privilegi de municipi al poble de Canet per part del Marquès d'Aitona, Gastó de Moncada i Gralla, l'any 1599. Ramon de Montaner va voler que es representés aquesta escena perquè els seus avantpassats, Miquel Spano, llavors propietari de la Casa Forta de Canet, i el cunyat d'aquest, Felip Dimàs de Montaner, van actuar com a testimonis de l'acte.

De la sala noble també cal destacar l'enteixinat i l'encavallament escultrat, policromat per Joaquim Rovira, d'acord amb els models medievals, i també el treball dels vitralls dels finestrals ogivals que representen el Calvari de Jesús i l'Epifania. Van ser dibuixats pel decorador Ricard de Capmany i fets pel vitraller Josep Pujol.

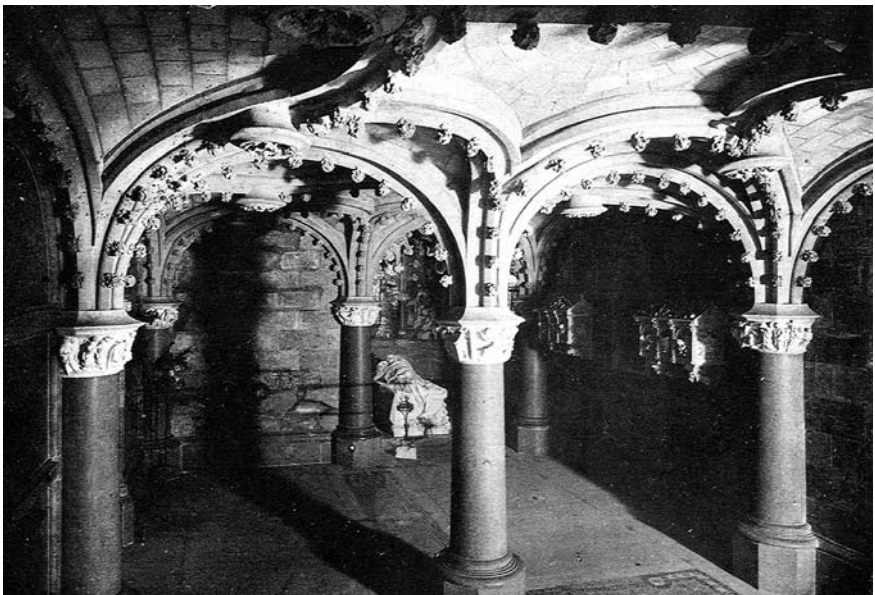
La cripta dels Montaner

La mort de Florentina Malató i Surinyach, esposa de Ramon de Montaner, el 4 de desembre de 1900, va paraitzar temporalment les obres d'ampliació de la Casa Forta. El cos de Malató es va traslladar a Canet el dia 6 i fou enterrat en un nínxol del cementiri de la població. Poc després, el 22 de desembre, Montaner s'adreçava a l'alcalde de Canet de Mar, dient que *«deseando construir una cripta en el lugar que para enterramientos existia desde el siglo XIII debajo de la capilla de santa Florentina, edificada bajo una de las torres del antiguo castillo de su propiedad conocido por dicho nombre de Santa Florentina [...] precisa al recurrente solicitar del Excmo. Sr. Ministro de la Gobernación la correspondiente autorización para construir dicha cripta»* i mesos després, el diari Dinastia publicava un anunci oficial que deia *«Por el Gobierno civil de esta provincia se ha comunicado á don Ramón Montaner y Vila la autorización otorgada por el Gobierno de S. M. para que pueda construir un mausoleo en el castillo de Santa Florentina, sito en término de Canet de Mar, á fin de que pueda enterrar allí á su esposa y demás individuos de su familia»*.

Amb els permisos concedits, Ramon de Montaner va demanar a Domènech que treballés en un projecte de cripta funerària en record de la seva esposa. Pocs mesos després, l'arquitecte presentà a Montaner la proposta i les obres

Projecte inicial de la Cripta de Santa Florentina, de Domènech i Montaner. (COAC)

La cripta se sustenta amb les típiques columnes domenequianes. (CEDIM)

estructurals es van endegar tot seguit amb el rebaix del nivell de terra del soterrani -fins a quatre metres- i la re fonamentació de tot l'espai.

Per davallar a la cripta, Domènech dissenyà una escala monumental que va decorar amb diferents elements escultòrics en voltes de quart d'esfera, amb un pantocràtor amb els evangelistes, de traçats plenament modernistes i, en un altre punt, Domènech hi va escenificar l'apocalipsi i el Judici Final. Ambdues obres escultòriques van ser fetes pel taller de Massana i Buzzi.

L'arquitecte sosté el nou sostre de la cripta amb les típiques columnes *domenequianes*, amb fustos de pedra calcària de Girona i capitells de marbre blanc amb motius florals i amb escenes religioses esculpides per Dídac Massana i, possiblement, també per Samarra. També provenen del taller Massana tots els arquejats fistonats i els nervis florals i zoomòrfics que sostenen les voltes de la cripta.

El recinte funerari, revestit completament amb lloses de marbre i mosaics d'influència clàssica, presenta diversos nínxols en un dels paraments i algunes sepultures en el subsòl.

Domènech reservà l'espai absidal de la cripta per a la tomba de Florentina Malató. L'esbós original contemplava fer dues sepultures subterrànies a l'absis, però al final Domènech va projectar un sepulcre amb una escultura jacent de la difunta, de mida real, i d'un realisme plenament afrancesat. El treball va ser modelat per Miquel Blay i Fàbregas, que vingué expressament de París per veure el lloc on s'havia d'ubicar i va ser esculpit pel taller de Frederic Bechini Bagnasco. Pel maig de 1907, el Dietari del Dr. Marià Serra diu que *«L'escultor en Miquel Blay se troba aquí col·locant en son lloch la hermosíssima estatua jacent de Na Florantina Malató, difunta esposa de D. Ramón de Montaner. No va anar errat aquest senyor al encarregar al gran escultor català l'obra artística que deixa pregonant sa fama en aquesta vila, puix si desitjos tenia D. Ramon de que fos una obra d'art, digna de figurar en son bell casal, de sobres los ha vist satisfets al poguer contemplar una admirable pessa de marbre que, ab tot y la seva fredor de pedra, es calenta per la vida y naturalitat que tota ella respira; es verdaderament una estatua que fa sentir, una morta que viu, sobiranament artística, com poques n'hagin sortit de tant hermoses de les bones mans de'n Blay»*.

L'espai funerari es completà amb dos petits sarcòfags d'estil neogòtic, sostinguts per mènsules zoomòrfiques, que va fer Dídac Massana per contenir les despulles dels pares de Ramon de Montaner i, entre els anys 1910 i 1912, també es va fer el fris que envolta la part absidal de la tomba

de Florentina Malató. El treball va ser dibuixat per Josep Triadó i es va fer en ceràmica en un taller venecià. Triadó va dibuixar la festa de les verges amb donzelles vestides de blanc que es passejaven per la Casa Forta i els seus voltants, amb una flor d'hortència a les mans, que simbolitza la felicitat espiritual.

Triadó també és l'autor dels dissenys dels vitralls de la cripta -executats segurament pel vitraller Josep Pujol; el de santa Florentina, representada amb la palma, símbol del martiri, i el llibre de les regles i les institucions de Sant Leandre. També va dibuixar l'escena del papa Benet XII quan lliurava les relíquies de santa Florentina a Ferrer de Canet, envoltat de cavallers, patges i donzelles de l'edat mitjana.

L'ambientació medieval del Castell de Santa Florentina

El diari *La Época*, de Madrid, ressenyava les obres del castell dient «*los Montaner [...] han restaurado la parte antigua, ampliando las habitaciones de vivir. A esta segunda ampliación corresponde el salón del Trono, y está llevada á cabo con tal arte, imitando la obra antigua, que nadie sabe dónde ésta acaba y lo moderno comienza*». També *El Nuevo Mundo* ressaltava les singularitats del nou edifici dient que «*He ahí lo que es el castillo de Santa Florentina; la reconstrucción de una obra en el siglo XX, con los planos y los materiales del siglo XV, sabia y artísticamente aprovechados*».

L'afició de Ramon de Montaner pel col·leccionisme, l'havia portat a acumular una quantitat desorbitant d'antiguitats i peces d'art amb les quals volia recrear l'ambientació medieval del recinte. Domènech i Montaner i Ricard de Capmany van dur a terme la decoració de l'interior de l'edifici amb calaixeres i caixes de núvia del segle XV i XVI; tapissos de Flandes; imatgeria de l'escola castellana del segle XV; talles de l'escola d'Aragó; obres escultòriques de Bartomeu de Robió i Pere Oller, i pintures de Pedro García de Benabarre i de Jaume Huguet, en definitiva, tot un complet repertori artístic, ben representatiu, de l'art hispànic dels segles XV i XVI.

De la sala noble del castell, la revista *Agricultura*, va dir que era «*una gran col·lecció de peces arqueològiques inestimables per sa antiguitat i perfecta conservació. La rica col·lecció de tapissos que pengen de les parets del menjador principal, els pavesos, les vidrieres, les arques o caixes senyorials; (...) i la bella disposició dels més petits detalls, (...) fan que el Castell de Santa Florentina sigui una de les més esplèndides mostres de la Catalunya monumental*». El diari *Los Debates* també va voler ressaltar

«las armaduras, la cerámica, los varios muebles antiguos imprimen al conjunto un aire de riqueza y buen gusto».

Domènech també decorà els dormitoris del castell amb sostres enteixinats de fusta amb motius geomètrics. Les parets de les estances es van folrar amb teixits de Damasc i es van adquirir llits catalans barrocs amb dossers. Per a aquestes habitacions, Domènech també va projectar tot un conjunt de llars de foc escultrades amb discrets elements ornamentals que van contribuir a ambientar els espais nocturns del castell. Comptem amb unes breus descripcions de l'època, d'alguns dels dormitoris. En una estança es diu que *«La cama es de testero, con columnitas salomónicas. La colcha, el pabellón y los cortinones son de color salmón algo intenso con coronas de estilo Imperio. De igual tela está tapizada la habitación. Un reclinatorio, ante gran crucifijo de márfil (...).»* Una altra habitació té el llit semblant *«pero la colcha es de seda con florecillas Luis XV».* En d'altres es diu que *«De rico damasco amarillo es la colcha y los cortinones. A un lado, una arquinesa con incrustaciones de taracea».* També tenim la descripció del despatx del castell, *«en las paredes, damascos de fondo azul que se desvanecen con plateados motivos florales. La mesa es riquísima, con incrustaciones de hueso. Sobre ella una cartera de piel, una bandeja de plata con servicio para fumar, esmaltado tintero (...). Enfrente, un bufete de renacimiento italiano rematado con escotado frontón curvo. Forma juego con la mesa».*

Amb les seves col·leccions d'art i d'antiguitats, Ramon de Montaner va convertir l'antic casal dels seus avantpassats en un autèntic museu. El Castell de Santa Florentina serà el lloc on Montaner celebrarà, a partir d'aquell moment, els ostentosos actes socials. L'any 1908, Montaner va rebre a Santa Florentina el rei Alfons XIII. La visita del monarca va ser el pas previ per a l'ennobliment de l'editor. I el títol arribà just un any després, quan Alfons XIII concedí a Ramon de Montaner i Vila, el comtat de la Vall de Canet. Arran del nomenament, el Dr. Marià Serra i Font, amic íntim dels Montaner, va escriure en el seu dietari que *«El nom de Canet anirà d'avuy endavant, unit a un títol de noblesa. El Castell de Santa Florentina, que en temps antich havia hostatjat al Dóminus Domus et Focie Vallis Canetto, el Senyor de la Casa y Fortalesa de la Vall de Canet, desde ara será'l casal del Comte de la Vall de Canet. D. Ramón de Montaner, descendent dels antichs possehidors de la primera casa del poble, dels Canets, que eran nobles senyors, poch podía pensar, quan era jove, que la fortuna'l portaria a tornar a possehir lo casal dels seus passats, restaurantlo y engrandintlo*

Sala d'estar del Castell de Santa Florentina. (CEDIM)

Interiors de la sala noble de Santa Florentina. (CEDIM)

fins a convertirlo en un castellpalau que ha pogut ésser durant algunes hores hostatge del Rey d'Espanya D. Alfons XIII, qui ha volgut premiar al protector, conservador y restaurador de l'art, ab un títol nobiliari que té ben merescut. La noblesa, donchs, dels antichs Canets, ha sigut reintegrada als Montaners».

I acabo. Lluís Domènech i Montaner va dur a terme una restauració prou fidedigna de la Casa Forta de Canet de Mar entre 1882 i 1884 i, a *posteriori*, a partir de 1898, va ampliar l'edifici original amb la recreació d'un model de palau gòtic català. I ho va fer, inspirat en les tesis de la «restauració en estil» de Viollet-le-duc. La solució *violletiana* era, en aquell moment, la més indicada per satisfer les pretensions de Ramon de Montaner, és a dir, convertir la vella construcció en un edifici funcional. Ara bé, el rigor i la pulcritud de Domènech, com a estudiós del patrimoni medieval, el va obligar a equilibrar l'excessiu neomedievalisme de les tesis de l'arquitecte francès. Abans d'emprendre l'ampliació de Santa Florentina, Domènech farà un estudi acurat de l'edifici a reformar i, fins i tot, l'acompanyarà de diferents intervencions arqueològiques perquè, a diferència del que feia Viollet-le-Duc, Domènech no volia projectar un edifici que esdevingués inert. Per això incorpora a la construcció elements autèntics dels segles XV i XVI i defuig de la idea *violletana* de «*substituir tota la part, per aixecar-la amb materials millors i mitjans més energètics i més perfectes*».

L'arquitecte no pretén fer amb Santa Florentina un «*fals històric*», sinó que, fins i tot «*el material de muros, mampostería y sillarejo y alguna sillería inclusive, es de la cantera de la misma finca*». I, a més a més, Domènech mai va mostrar la voluntat d'integrar completament les parts originals de la vella construcció a la nova per acabar de crear el «*monument ideal*» *violletjà*. I queda ben palès quan Domènech decideix respectar i mantenir en un primer pla la façana de la Casa Forta -que fins l'any 1912 encara es mantenia original- i basteix l'ampliació neogòtica uns metres endins a fi de separar les dues construccions i no malmetre la façana lateral de l'edifici primitiu.

Amb la recreació del Castell de Santa Florentina, Domènech acabarà bastint una obra eclèctica amb un interessant diàleg arquitectònic entre el gòtic original, el neomedievalisme romàntic de l'ampliació i el modernisme més esclatant. Un resultat ben equilibrat que, tal vegada, va portar a nomenar Domènech el Viollet-le-duc de Catalunya però, com deia el seu deixeble, l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch, «*mas preciso y más verídico*».

Bibliografia utilitzada

ALBUM pintoresch-monumental de Catalunya. Aplech de vistas. Associació Catalanista de Excursions Científiques, Barcelona, 1878.

ALCALDE, S; CARBONELL, M; MARTÍ, G; et al: *Sant Pere de Romeguera. Els orígens de Canet de Mar.* Edicions Els 2 Pins - Ajuntament de Canet de Mar - Centre d'Estudis Canetencs, Canet de Mar 2013.

Balaguer, Víctor: *Guia Cicerone del camino de hierro del Este. De Barcelona a Arenys de Mar.* Edició facsímil. Biblioteca Popular. Caixa d'Estalvis Laietana – Rafel Dalmau, editor. Mataró, 1973.

DOMÈNECH I MONTANER, Lluís (1877): *En busca d'una arquitectura nacional.* A: *La Renaixença*, 31 d'octubre, pp. 149-160.

DOMÈNECH I MONTANER Lluís (1879): *Caràcters propis de l'arquitectura catalana á través de diferentas épocas y estils artístichs II*» A: «Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana» n. 7

DOMÈNECH I MONTANER, Lluís: *Poblet. El Arte en España.* Edición Thomas. Hijos de J. Thomas, Barcelona 1916.

DOMÈNECH I MONTANER: *Historia del Monasterio de Poblet.* Montaner y Simon Editores, Barcelona 1928.

DOMÈNECH I ROURA, Pedro (1948): *El Castillo de Santa Florentina.* Pedracastell, núm. 30.

GRANELL, Enric; RAMON, Antoni, *Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica.* Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, Barcelona, 2006)

PONS I GURI, Josep M: *Origen del municipi de Canet de Mar.* Edicions Els 2 Pins, Canet de Mar, 1999.

PUIG I CADAVALCH, Josep (1902): *Don Luis Domènech y Montaner.* A: *Hispania*, núm 93

SÀIZ I XIQUEÉS, Carles (2007): *Antoni Samarra i la seva producció artística a Canet de Mar.* A: *El Sot de l'Aubó*, núm. 22, p. 21-33.

SÀIZ I XIQUEÉS, Carles (2008): *Ramon de Montaner i Vila (1832-1921). Aproximació biogràfica del primer Comte de la Vall de Canet.* A: *El Sot de l'Aubó*, núm. 25.

SÀIZ I XIQUEÉS, Carles, *Lluís Domènech i Montaner. El llegat arquitectònic, polític i cultural a Canet de Mar.* Edicions Els 2 Pins, Canet de Mar, 2008.

SÀIZ I XIQUEÉS, Carles (2014): *El Castell de Santa Florentina. Lluís Domènech i Montaner i la «restauració en estil» de l'antiga Casa Forta de Canet.* A: *Domenechiana*, núm. 2-3.

SERRA I FONT, Marià: *Dietari del Dr. Marià Serra i Font.* Canet de Mar: Col·lecció Estudis de Patrimoni, 2006.

VIOLLET-LE-DUC, Eugène, *Entretiens sur l'architecture.* París: V.A. Morel & Cia. Libraires Editeurs, 1872.

VIOLLET-LE-DUC, Eugène: *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle,* Édition Bance-Morel, 1854 - 1868.